

دانشگاه، اخلاق مداری و کارآفرینی

سلطنت روایی

عضو هیئت علمی فنی دانشگاه فنی و حرفه ای، دانشجوی دکتری مدیریت منابع انسانی دانشگاه تهران
Sal.ravaee@gmail.com

چکیده

در نظام اسلامی، انسان از ارزش والایی برخوردار بوده و مسئول و حاکم بر سرنوشت خویش است؛ تا جایی که خلیفه الهی در روی زمین و امانت دار اوست که باید ارزش وجودی خود را شناخته و از امکانات و استعدادهاى خود نهایت استفاده را ببرد. دین اسلام، مردم را به انجام فعالیت (کار) دعوت می کند و از انسان ها می خواهد که از کار خویش، دیگران را نیز بهره مند سازند و به طور غیر مستقیم مردم را تشویق به کارآفرینی و ایجاد شغل می کند تا از فقر و گرسنگی در یک جامعه اسلامی جلوگیری شود. از نظر اسلام، کارآفرین فرد تلاش گری است که با اتکا به نفس و توکل به خداوند بتواند از حداکثر توانایی های جسمی، مادی و تخصصی خود از راه حلال در جهت منافع خود در جامعه ای که در آن زندگی می کند استفاده نماید. یک انسان مومن به تمام معنا می تواند یک کارآفرین باشد. یک کارآفرین می کوشد تا با قدرت خلاقیت و ابتکار، تصمیم گیری به موقع، تکیه بر وجدان کاری و انضباط؛ اطلاعات شغلی خود را همواره تعمیق و توسعه داده و محیط کاری خود را به یک محیط کاری بهره ور، پویا و شاداب و خدایسندانه تبدیل نماید. بنابر این در این نظام ارزشی، کارخلاق و مولد منشاء کسب مال و درآمد و کلید استفاده از منابع طبیعی و خدا دادی به حساب می آید و کارآفرینی نیز یکی از پایه های مهم اقتصاد اسلامی به شمار می رود. از طرفی باید گفت که کارآفرینی باید در دانشگاه ها و مراکز علمی و تحقیقاتی ما به صورت انگیزه ای عام، امری مقدس و یک عبادت تلقی شود. دانشگاه اسلامی هم چون جامعه اسلامی جایی است که ارزش های حاکم در آن، ارزش های اسلامی است. در چنین فضایی، اخلاق و اخلاق مداری از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و قرب الهی، سعادت و کمال فردی؛ غایت اخلاق است. با عنایت به موارد مطرح شده می توان گفت که در دنیای امروز، سرمایه انسانی عامل مهم و با ارزشی است که باید در راستای نظام ارزشی حاکم با تکیه بر اخلاقیات از قابلیت های موجود آن استفاده گردد و زمینه های لازم جهت دستیابی افراد به کمال انسانی فراهم گردد. در این میان دانشگاه ها می توانند نقش تعیین کننده ای داشته باشند؛ تا انشا... به مدد پرورش قابلیت ها و استعدادهاى سرمایه های انسانی؛ شاهد رشد و بالندگی ایران اسلامی باشیم.

واژه های کلیدی: اخلاق، اخلاق مداری، کارآفرینی

مقدمه

خداوند متعال در قرآن کریم انسان را دعوت به تدبیر در آیات این کتاب می کند؛ آیات و نشانه هایی که از کوچک ترین ذره تا اجرام آسمانی و کهکشان ها، جلوه هایی از قدرت خالق ازلی هستند. خداوند در قرآن از آموزش اسما به انسان سخن می گوید و ارزش ساعتی تفکر را بیش از سال ها عبادت می داند. ارزش اندیشه و تفکر در ادیان الهی به خصوص دین اسلام چنان والاست که در قرآن و احادیث به تعدد به این موضوع پرداخته شده و در اهمیت اندیشه عمیق، تفکر خلاقانه، و جستجوگرانه در خلقت موجودات زمین و آسمان ها به نکات بسیاری اشاره شده است. تفکر همراه با عبادت و ذکر، سبب آرامش قلب و گشایش دریچه ی ایده و تخیلات انسانی است. تفکر باید منتج به خود شناسی شود، چرا که "من عرف نفسه فقد عرف ربه"، هر کس خود را

بشناسد، خدایش را می شناسد. انسان از نظر اسلام، موجودی خلاق، خطر پذیر، کارآفرین و تولید گر اقتصادی است که می کوشد تا همه مواد و عناصر زمین را تبدیل به چیزی کند که به کار او آید و آسایش و رفاه او را تامین کند؛ چرا که خلقت و ایجاد انسان در زمین با هدف این ماموریت بوده است. (مقیمی، ۱۳۸۳) از طرفی در نظام اسلامی، انسان از ارزش والایی برخوردار بوده و مسئول و حاکم بر سرنوشت خویش است تا جایی که خلیفه الهی در روی زمین و امانت دار اوست که باید ارزش وجودی خود را شناخته و از امکانات و استعداد های خود نهایت استفاده را ببرد. رشد و پرورش خلاقیت در این راستا مهم است. می دانیم که در فرهنگ غنی اسلام و در حضور ارزش ها و عقاید الهی، نکاتی هم چون فرهنگ تلاش، خلق کار و همین طور سهولت بخشیدن به زندگی و سطح معیشت هموعان، همواره مورد تمجید و سفارش بوده و پیش نیاز حیات طیبه قرار داده شده است. در این نظام، کار خلاق و مولد منشاء کسب مال و درآمد و کلید استفاده از منابع طبیعی و خدا دادی به حساب می آید و کارآفرینی نیز یکی از پایه های مهم اقتصاد اسلامی به شمار می رود. (حاجی بابایی، ۱۳۹۲، ص ۷۱) به اعتقاد هیسریچ (۱۳۸۷)، در کشور های درحال توسعه نیز از اواخر دهه ۱۹۸۰ به موضوع کارآفرینی توجه جدی شده است. شواهد موجود نشان می دهد که کارآفرینی می تواند در نتیجه برنامه های آموزشی، پرورش یابد. (سالارزاد، ۱۳۸۳) در واقع ویژگی های کارآفرینان اغلب اکتسابی است، نه وراثتی.

بنابر این کارآفرینی، امری آموزش پذیر، تقویت پذیر و پرورش پذیر است. آموزش، یکی از جنبه های مهم در گسترش کارآفرینی است که به آن توجه ویژه ای شده است. در این راستا دانشگاه ها نقش اساسی در آموزش و توسعه کارآفرینی ایفا می کنند. (حسین پور، ۱۳۹۳) بنابر این می توان گفت امروزه کارآفرینی به یکی از مهم ترین و گسترده ترین فعالیت های دانشگاه ها تبدیل شده است. به همین منظور دانشگاه ها ملزم شده اند برای ترقی و ترویج آموزش کارآفرینی بیندیشند، چون نسل جوان نیاز دارد که بداند چه طور در برابر محیط های نا امن و پیچیده و قوانین و مقررات در بازار کار به طور انعطاف پذیر عمل کند.

اخلاق و اخلاق مداری

اخلاق در لغت به معنی خلق و خوی و عادات است که مطابق با عقاید و ارزش های ما شکل می گیرد. طبق جهان بینی دینی، کمال انسان در رسیدن به خداوند است؛ از این روی عملی، اخلاقی خواهد بود که انسان را در رسیدن به این هدف یاری نماید. رایج ترین معنای اصطلاحی اخلاق در میان اندیشمندان اسلامی عبارت است از: "صفات و ویژگی های پایدار در نفس که موجب می شوند کارهایی متناسب با آن صفات، به طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تامل از انسان صادر شود." (مجلسی، ۱۴۰۳، ص ۳۷۲)

اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان برای "علم اخلاق" نیز تعاریف گوناگونی برشمرده اند. از میان این تعاریف جامع ترین تعریف عبارت است از این تعریف: "علم اخلاق علمی است که با معرفی و شناساندن انواع خوبی ها و بدی ها، راه های کسب خوبی ها و دفع بدی ها را به ما می آموزد. (مدرسی، ۱۳۷۱، ص ۱۷) بنابراین علم اخلاق هم بعد شناختی و معرفتی دارد و هم بعد عملی و رفتاری.

علم اخلاق همانند فلسفه و علوم عقلی محض نیست که صرفاً بعد عقلانی و نظری انسان را تقویت کند؛ بلکه هدف اصلی آن آموزش شیوه ی رفتار است. طبیعی است که اگر هدف انسان رسیدن به خدا باشد، باید اخلاق او هم خدایی بوده، چه در اصل این اخلاق و چه در جزئیات آن از منبع وحیانی و الهی استفاده نماید و در این مقام اخلاق بدون خدا و اخلاق انسان محور، معلوم نیست که انسان را به خدا خواهد رسانید یا به خواسته های خود انسان. از این روی ادعای استقلال عقل آن هم عقل خود محور و منفعت طلب بشری در بنا گذاری اخلاق راستین و حقیقی - از دیدگاهی که هدف انسان را رسیدن به خدا می داند- پذیرفته نخواهد بود. در مقام تبیین اخلاق مبتنی بر دین، تذکر این نکته ضروری است که ارائه یک نظام اخلاقی، تابع جهان بینی خاصی است که در آن نظام اخلاقی پذیرفته شده است؛ چرا که طبق هر جهان بینی نهایت کمال انسان به گونه ای خاص تعریف شده و عمل اخلاقی عبارت از: عملی است که انسان را به این کمال نزدیک تر می کند.

در ادامه بحث به عنوان نمونه به تجلیات اخلاق در رفتار یکی از معصومین پرداخته می شود. به طور قطع سراسر زندگی ائمه اطهار علیهم السلام سرشار از اهتمام به اخلاقیات است. مبنای اخلاق از دیدگاه امام علی (ع) حق مداری و دستورهای الهی است. امام به طور کلی تابع فرمان های الهی بود و اصول اخلاقی را در زندگی فردی و سیاسی خود کاملاً رعایت می کرد. اصل اساسی حکومت آن است که خداوند بالاترین ارزش است و تمام ارزش های دیگر، در جهت قرب به او معنا پیدا می کند. جوهر اندیشه

های اخلاقی امام علی تفکیک مطلق حق و باطل و اطاعت کامل از حق است. حضرت در این باره می فرماید: «سوگند به خدایی که جز او خدایی نیست! من درجاده حق قدم بر می دارم. البته طبیعی است که امام علی (ع) به لحاظ مبانی فکری خویش از حق و باطل تعبیری درون دینی دارد و معتقد است که حق، سرچشمه الهی دارد و منشاء حقانیت هر امری، دینی و الهی است و ملاک های آن کاملاً معین و مشخص است. البته حضرت علی (ع) در عرصه سیاست و حکومت نیز اثبات حق و عمل به آن را وظیفه اصلی حاکم می داند. از این منظر تفکیک اخلاق از سیاست غیر ممکن می شود و اخلاق جزئی از سیاست می گردد و سیاستی که از مدار اخلاق خارج شود؛ در واقع از مدار حق خارج شده است. اخلاق مداری در سیاست نتیجه حق مداری در اندیشه سیاسی است. حضرت در باره پیروی خویش از حق می فرماید: "از آن هنگام که حق را به من نمودند، در آن، دو دل نگردیدم." البته حق برای حضرت علی (ع) مفهومی اجتماعی هم دارد و از نظر ایشان در صحنه اجتماع، حق و باطل همواره رویاروی هم هستند و ایشان همیشه در جبهه حق قرار دارد، لذا حضرت می فرماید: "بدانید که من با دو کس می ستیزم، آنکه چیزی را خواهد که حق آن را ندارد، و آنکه حقی را که بر گردن اوست، نگذارد. هدف تمام اندیشه ها و افعال امام کسب سعادت اخروی و نزدیکی به خداست. او در این زمینه ذره ای کوتاه نمی آید و غایت اخروی افعال خود را هیچ گاه از نظر دور نمی دارد. در عرصه سیاسی نیز، اخلاق و سیاست امام علی (ع) اخلاق و سیاستی آخرت گراست و به همین دلیل، امام در گستره اخلاق، هیچ گونه مصالحه ای رانمی پذیرد. امام دنیا را گذرگاهی بیش نمی داند؛ گذرگاهی که اگر بیش از موقعیت اش بدان پرداخته شود، موجب خسران است. براین اساس هر عملی که دنیا، اهداف و منافع دنیوی را بر آخرت و سعادت اخروی انسان ترجیح دهد، مردود است. هیچ هدف عالی دنیوی باعث نمی شود تا انسان به آنچه موجب کيفر اخروی است، نزدیک گردد. این دیدگاه در نگاه امام به سعادت تعبیر می شود، که عنصر اصلی اندیشه سیاسی ایشان است. در نتیجه هر عملی که به سعادت اخروی انسان منجر شود، پسندیده و هر عملی که به زیان اخروی اش انجامد، ناپسند است. این مساله در تمام حوزه های زندگی سیاسی، اجتماعی و فردی انسان حاکم است. البته تاکید بر این مساله، به معنای بی توجهی به دنیا در اندیشه امام علی (ع) نیست. از دید ایشان غایت زندگی، سعادت اخروی است و اعمال دنیوی تا جایی ارزشمند هستند که بتوانند انسان را به این هدف رهنمون شوند و چنان که بین منافع دنیوی و غایت اصلی، تعارض ایجاد شود، بی تردید قرب الهی بر منافع دنیوی ترجیح دارد. جوهر دیدگاه حضرت علی (ع) در باره دنیا در این عبارت نهفته است، که می فرماید: "این دنیا جایگاه صدق و واقع یابی است برای کسی که واقعیت آن را دریابد". ولی در جای دیگر هم می فرماید: «من این دنیای فریبنده را به رویش انداخته ام. من این دنیا را به اندازه خود محاسبه کرده ام و من به این دنیا با چشمی می نگرم که شایسته آن است". به هر حال آنچه می توان از نهج البلاغه استنباط کرد، این است که منظور امام کم ارزش جلوه دادن دنیا نیست، بلکه هدف ایشان تنظیم رابطه خویش با دنیا است. در این رابطه، «آخرت» غایت است و «دنیا» وسیله، و این وسیله تا زمانی که در خدمت غایت نهایی باشد، بسیار ارزش مند است، به گونه ای که حضرت آن را دار صدق می خواند. بدین سبب می فرماید: اگر کسی دنیا را به عنوان ابزار و وسیله بنگرد، دنیا بیدارش می کند، ولی اگر آن را هدف بداند، کورش می سازد. در جای دیگر می فرماید: "آگاه باشید که دنیا پشت کرده، شتابان می رود و آخرت روی آورده، می آید". البته این نگاه به معنای بی عملی در دنیا نیست بلکه ایشان انسان ها را به تلاش در همین جا فرا می خواند: "دنیا محل حرکت، کوشش و عمل است و آخرت عالم حسابرسی و نتیجه گیری است". حضرت علی (ع) تمام توان خویش را برای مبارزه با بی عدالتی به کار برد تا اصول اخلاقی را در مردم و در میان زمامداران پایدار کند. با این مقدمات باید گفت که در اسلام، هدف انسان رسیدن به کمال بوده و پایبندی به اخلاقیات تسهیل کننده این مسیر است. در اسلام قرب الهی غایت اخلاق است و موجب سعادت و کمال فردی می شود. بنابراین «فرامین الهی» «مبنای اخلاق، و «قرب الهی» غایت اخلاق می باشد. در این راستا، سیاست اخلاقی هم زمینه لازم را برای سعادت جمعی فراهم می نماید. بر اساس این نگرش، انسان باید بتواند بین امور دنیوی و اخروی تعادل ایجاد کرده و از امکانات طبیعی بهره مند گردد. استفاده مطلوب از دوران زندگی و تلاش برای امرار معاش، ایجاد کسب و کار و کسب روزی حلال نیز بسیار مورد توجه قرار گرفته است و تنبلی و خمودگی مورد نکوهش قرار گرفته است. همه پیامبران و امامان برای تامین مخارج زندگی خود و خانواده شان کار می کردند. هیچ یک از آنان با وجود امکانات و داشتن منابع مالی لازم، خود را از کار و تلاش بی نیاز نمی دیدند.

تفحص در منابع غنی دینی، آیات و روایات، همگی مبین نقش مثبت کار و کارآفرینی در تعالی شخصیت انسان و کسب درآمد و علاوه بر آن توسعه و پیشرفت جامعه است. امام باقر (ع) کسی که عمر خود را به بیکاری بگذراند به مردار تشبیه کرده و او را مبعوض ترین افراد نزد خداوند می داند. (حاجی بابایی، ۱۳۹۲، ص ۷۱) با کار و تلاش است که زندگی انسانی شکوفا می شود و

درسایه کارو تلاش است که سعادت دنیا و آخرت فرد و جامعه تامین می شود. در دین اسلام، پاداش کسانی که در راه تامین معاش خود و خانواده شان تلاش می کنند، هم سنگ پاداش مجاهدان و رزمندگان در راه خدا و بلکه بالاتر از اجر آنان قرار داده است. (شریفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۱-۱۰۰) بنابر این هر کسی به تناسب استعداد ها و توانایی های ذاتی خویش و یا به اقتضای شرایط اجتماعی و محیطی، برای تامین معیشت خویش، شغل خاصی را برمی گزیند و هر شغلی نیز اخلاقیات خاصی را می طلبد. در روایات متعددی، اخلاق نیکو به عنوان یکی از عوامل گشایش در رزق و روزی و اخلاق بد به عنوان یکی از عوامل تنگدستی و فقر معرفی شده است. از طرفی قرآن کریم، تقوای الهی را یکی از عوامل گشایش و وسعت روزی دانسته و می فرماید: "اگر اهل شهر ها و آبادی ها، ایمان می آوردند و تقوا پیشه می کردند، برکات آسمان ها و زمین را بر آن ها می گشودیم؛ ولی آن ها حق را تکذیب کردند؛ ما هم آن ها را به کیفر اعمالشان مجازات کردیم." (همان، صص ۱۰۶-۱۰۵) و در نهایت این که رابطه میان کار و شخصیت انسان، رابطه ای دو طرفه است. یعنی همان طور که کار، معلول چگونگی و نوع شخصیت انسان است؛ شخصیت انسان و چگونگی آن نیز معلول و محصول نوع کار و شغل اوست. (همان، ص ۱۰۶)

کارآفرینی

در جهان صنعتی امروز، کارآفرینی یکی از تکنیک های مهم دستیابی به اکتشافات، اختراعات و پیشرفت های علمی، فرهنگی، هنری و... تلقی می شود. حضرت امام خامنه ای (مد ظله العالی) در راستای تأکید هرچه بیشتر بر جنبش و نهضت نرم افزاری در کشور و تحقق شعار دهه ی چهارم انقلاب اسلامی ایران یعنی عدالت و پیشرفت، سال ۱۳۸۷ را سال نوآوری و شکوفایی نامید و در دیدار با دانشجویان و استادان دانشگاه ها فرمودند: "این حرکت و انگیزه (خلاقیت و نوآوری) باید در دانشگاه ها و مراکز علمی و تحقیقاتی ما به صورت انگیزه ای عام، امری مقدس و یک عبادت تلقی شود."

کارآفرینی به عنوان محرکی برای تولید ثروت و موتور رشد و توسعه سازمان ها در اقتصاد های در حال توسعه مطرح است. بنابر این می توان گفت که در محیط های پیچیده و نامطمئن امروزی، کارآفرینی عاملی کلیدی و رمز بقای سازمان ها محسوب می شود و منبع اشتغال زایی و رشد و توسعه است. لذا شناخت و آماده سازی بستر های مناسب برای جذب و رشد کارآفرینان بالقوه و آموزش کارآفرینی به آنان، جزء مسائل مهم سازمان های پیشرو محسوب می شود. آموزش کارآفرینی، سازمان را به سازمانی قدرتمند و دارای ارزش رقابتی می کند. به عبارتی بستر سازی برای فرهنگ حامی کارآفرینی، تعمیق و گسترش فرهنگ کارآفرینی به عنوان یکی از نیاز های اساسی جامعه، نیازمند توجه ویژه به امر آموزش در این زمینه است. به خصوص تربیت افراد تحصیل کرده و آشنا سازی آنان با مقوله کارآفرینی یک ضرورت است. به همین دلیل نیز اخیراً توجه به مقوله کارآفرینی در دانشگاه ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته است.

از نظر اسلام، کارآفرین فرد تلاش گری است که با اتکا به نفس و توکل به خداوند بتواند از حداکثر توانایی های جسمی، مادی و تخصصی خود از راه حلال در جهت منافع خود در جامعه ای که در آن زندگی می کند استفاده نماید. یک کارآفرین می کوشد تا با قدرت خلاقیت و ابتکار، تصمیم گیری به موقع، تکیه بر وجدان کاری و انضباط؛ اطلاعات شغلی خود را همواره تعمیق و توسعه داده و محیط کاری خود را به یک محیط کاری بهره ور، پویا و شاداب و خدایسندانه تبدیل نماید. (حاجی بابایی، ۱۳۹۲، ص ۷۳) بنا براین دین اسلام، مردم را به انجام فعالیت (کار) دعوت می کند و از انسان ها می خواهد که از کار خویش، دیگران را نیز بهره مند سازند و به طور غیر مستقیم مردم را تشویق به کارآفرینی و ایجاد شغل می کند تا از فقر و گرسنگی در یک جامعه اسلامی جلوگیری شود.

با یک نگاه کلی به ویژگی های یک فرد کارآفرین و خصوصیات که اسلام از یک انسان با تقوا انتظار دارد؛ می توان فهمید که یک انسان مومن به تمام معنا می تواند یک کارآفرین باشد. (همان)

در ادامه به چند ویژگی در خصوص کارآفرینان از منظر اسلام اشاره می گردد:

- توفیق طلبی: در روایات اسلامی، رضایت به وضعیت فعلی مصیبت معرفی شده است. امام باقر (ع) می فرماید: مصیبتی چون کوچک شمردن گناهت و رضایت به وضعیت موجود نیست.
- مرکز کنترل درونی: پیامبر اکرم (ص) می فرماید: ای فرزند آدم تا زمانی که پند دهنده ای از نفس خود داشته باشی و به طور جدی به محاسبه اعمال و رفتار خود بپردازی، همواره بر خیر و خوبی هستی.

- ریسک پذیری: احتیاط و دور اندیشی صفات پسندیده ای است که در کارها باید مورد توجه قرار گیرد در عین حال در احادیث اصل دور اندیشی تایید شده و در روایتی امام علی (ع) آن را کیاست و زیرکی دانسته اند.
- خلاقیت و نوآوری: نمونه های نوآوری در در سیره پیامبر اکرم (ص) قابل مشاهده است و در اسلام نیز بسیار مورد تاکید قرار گرفته است. آن حضرت در جنگ از روش های غافلگیرانه و شیوه های منحصر به فرد استفاده می کردند.
- تحمل ابهام: پیامبر اکرم (ص) می فرماید: هنگامی که عمل می کنی با درایت و دانش باشد. امام رضا (ع) نیز فرموده است: کسی که چیزی را از راهش طلب کند دچار لغزش نمی شود و اگر هم بلغزد، راه چاره و حل مسئله بر او بسته نخواهد شد. (همان، صص ۶۸-۶۲)

جامعه خلاق، جامعه بالنده است و نظام اسلامی نیز باید همواره رو به رشد باشد و این مهم به مدد پرورش روحیه خلاقیت و نوآوری امکان پذیر است. به زعم صادقی مال میری (۱۳۸۶) موتور توسعه دانایی، خلاقیت و نوآوری است. (آقامحمدی و دهقان، ۱۳۹۱)، خلاقیت و نوآوری نه تنها رمز و راز بقای سازمانی در مواقع بحران و خطر است، بلکه موجب نشاط، شادابی و افزایش روحیه کارکنان نیز می گردد. لذا شایسته است که در جامعه اسلامی نیز به این مهم توجه خاصی گردد.

دانشگاه، اخلاق مداری و کارآفرینی

به زعم علم الهدی دانشگاه اسلامی باید از تمام ویژگی ها و خصایص مقدسه ی حاکم بر یک معبد و مسجد برخوردار باشد. انسان های درون مسجد از خلوص نیت و صفای باطن و طهارت فکر برخوردارند و دقیقا این خصایص حداقل باید در افراد یک دانشگاه اعم از استاد و دانشجو موجود باشد و هم چنان که ارتباطات اجتماعی افراد در یک مسجد بر اساس اخوت و صمیمیت بزرگان و ادب جوانان در برابر بزرگسالان مترتب است، این فرهنگ باید در یک دانشگاه اسلامی حاکم باشد. (۱۳۸۲، ۲۳) نقش اول را در اسلامی کردن دانشگاه ها، اساتید دارند؛ زیرا پایه گذار ارزش در دانشگاه استاد است. دانشجویان متعهد نیز باید رسالت خود را در اسلامی شدن و اسلامی ماندن دانشگاهها ایفا کنند. (همان، صص ۲۵-۲۴) دانشگاه اسلامی هم چون جامعه اسلامی جایی است که ارزش های حاکم در آن، ارزش های اسلامی است. (همان، ص ۲۷)

افروغ به آسیب های چندی از جمله موارد زیر در دانشگاه می پردازد:

- عدم انطباق بین دانش نظری و دانش عملی
- عدم تطابق با ساختار شغلی ما
- عدم آزادی عمل در دانشگاه ها
- حاکمیت نوعی علم گرایی و غفلت از فرهنگی بودن معرفت علمی
- فقدان استقلال در فکر و اندیشه (مصرف گرا بودن دانشگاه ها)
- فقدان حقوق معنوی در دانشگاه (وجود سرقت علمی)

- بیگانگی با زمینه های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ایران و..... (همان، ص ۲۲۹)

وی هم چنین اضافه می کند؛ اگر خرده نظام های اقتصادی و سیاسی، انرژی یک نظام را تامین می کنند، ترموستات فرهنگی یک نظام، میزان انرژی را معلوم می کند و اگر دانشگاه بتواند نقش فرهنگی خود را به خوبی ایفا کند، آن وقت است که به نظام سیاسی نیز خط می دهد. باید برای نظام اجتماعی نیز الگو و راهنمای عمل باشد و برای نظام اقتصادی نیز ظرفیت ها و قابلیت های لازم را تامین و نیروی انسانی مورد لزوم را تربیت کند. (افروغ، ۱۳۸۲، ص ۲۲۷) بی تردید اگر خواهان کاهش شکاف توسعه ای کشورمان با کشورهای توسعه یافته هستیم؛ باید بپذیریم که با ذهنیت جامعه سنتی نمی توان با پدیده مذکور روبرو شد. به این منظور باید روی انسان ها سرمایه گذاری کرده و بستری را فراهم کنیم که نیروهای خلاق، نوآور و کارآفرین رشد کرده و تولید دانش نمایند.

باید توجه داشت که تحول خلاقانه و کارآفرینانه بدون ترکیب مناسب دانایی و خلاقیت امکان پذیر نیست. (احمد پور داریانی، مقیمی، ۱۳۸۹، ص ۲۷) دانشگاه ها می توانند در این زمینه نقش مهمی را ایفا کنند. نظام آموزشی ارزش محور مبتنی بر اخلاقیات می تواند تسهیل کننده این روند باشد؛ به شرطی که نگاه حاکم بر نظام آموزشی و مسئولین ذیربط بر بهره برداری از قابلیت ها و پتانسیل های موجود متمرکز گردد.

نتیجه گیری

کشور ما دارای چشم اندازی بیست ساله است که با اتخاذ راهبردهایی هوشمندانه و مدبرانه و با عزمی راسخ، همتی والا و تلاشی بی وقفه؛ در مسیر دستیابی به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه و تحقق ویژگی های ترسیم شده در این افق بیست ساله گام نهاده است و در این مسیر تکیه آن بر سهم برتر سرمایه های انسانی دانش محور است. سرمایه انسانی، بی بدیل ترین سرمایه هر جامعه ای است و در صورت استفاده صحیح از این سرمایه، می توان از مزیت های رقابتی در عرصه جهانی برخوردار شد. در این میان دانشگاه ها، سهم مهمی در رشد و شکوفایی سرمایه های انسانی دارند. در این راستا توسعه کارآفرینی می تواند به عنوان یکی از بهترین راهبردها به کار گرفته شود. البته باید توجه داشت که توسعه کارآفرینی مستلزم نهادینه سازی فرهنگ کار است. عامل مهم در این زمینه می تواند محیط و نظام ارزشی حاکم بر آن باشد. با عنایت به حاکمیت دین مبین اسلام بر کشورمان، خاستگاه اصلی کارآفرینی، همانا منابع غنی دینی، کتاب وحی، احادیث و روایات است؛ امید است که به مدد برخورداری از آموزه های دینی و استقرار اخلاق و حاکمیت اخلاق مداری در جامعه اسلامی، شاهد کشوری بالنده با رشدی روز افزون باشیم.

منابع

۱. احمدپور داریانی، محمود، مقیمی، سید محمد (۱۳۸۹)، مبانی کارآفرینی، ناشر: فراندیش، چاپ دهم.
۲. افروغ، عماد (۱۳۸۲)، "آسیب شناسی دانشگاه از منظر تولید دانش"، فصلنامه دانشگاه اسلامی، سال ۷، شماره ۱۷.
۳. آقا محمدی، داوود و دهقان، نبی اله (۱۳۹۱). مدیریت راهبردی دانش در سازمان های دفاعی، چاپ اول، تهران: انتشارات دافوس ارتش جمهوری اسلامی ایران.
۴. حاجی بابایی، حمید رضا (۱۳۹۲)، تبیین جایگاه کارآفرینی در سند تحول بنیادین از منظر قرآن و روایات، مجموعه طرح های اولین همایش ملی نقش آموزش و پرورش در توسعه کارآفرینی از منظر سند تحول، چاپ اول، صص ۷۹-۴۵.
۵. حسین پور، رضا (۱۳۹۳)، نقش و اهمیت کارآفرینی و آموزش آن در توسعه اقتصادی و اقتصاد مقاومتی، سومین همایش مجازی ره آوران آموزش با محوریت بهسازی و توسعه با آموزش.
۶. شریفی، احمد حسین (۱۳۹۱)، آیین زندگی (اخلاق کاربردی)، ناشر: دفتر نشر معارف.
۷. علم الهدی، سید احمد (۱۳۸۲)، "اسلامی شدن دانشگاه ها"، فصلنامه دانشگاه اسلامی، سال ۷، شماره ۱۷.
۸. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ه.ق)، بحار الانوار، ج ۶۷، باب ۵۹.
۹. مدرسی، محمد رضا (۱۳۷۱)، فلسفه اخلاق، تهران، سروش.
۱۰. مقیمی، سید محمد (۱۳۸۳)، کارآفرینی در نهاد های جامعه مدنی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. هیسریچ، رابرت و مایکل پیترز (۱۳۸۷)، کارآفرینی، ترجمه علیرضا فیض بخش و حمید رضا تقی باری، تهران: انتشارات دانشگاه شریف.